

BUITENLANDSE ARBEIDERS IN DE LUIKSE STEENKOLENMIJNEN, 1900-1974

Foreign workers in the Liège coal mines, 1900-1974

During the twentieth century the Liège mines experienced an exodus of the local labour force. This can be explained by the bad, unsafe and unhealthy working conditions, the availability of alternative employment in the region and the demographic situation. It was no longer a fact of life that sons became miners just like their fathers. In order to solve the shortage on the labour market, Flemish workers from nearby districts at the other side of the language border were recruited from the 1880s onwards. After the First World War, commuting and migration of Flemish miners came to a halt. Employers and the government increasingly had to look for workers abroad. Groups of Poles and Italians already arrived in the twenties, but labour migrants became essential for the Liège mines from 1948 onwards. Until the closing of the last mine in 1980 the number of foreigners exceeded the number of Belgians. While in the Dutch and Belgian Limburg basins the recruitment of foreign labour force followed a cyclical pattern, labour migration to the Liège mines became structural.

Het Luikse steenkoolbekken bevindt zich rond de stad Luik, hoofdstad van de gelijknamige Belgische provincie en strekt zich uit in het noorden tot de gemeente Oupeye, in het oosten tot Thimister-Clermont, in het zuiden tot Chaudfontaine en in het westen tot de gemeente Flémalle. De rivier de Maas en sedert de jaren dertig het Albertkanaal vormen de belangrijkste waterwegen.¹ In tegenstelling tot de steenkoolnijverheid in Belgisch- en Nederlands-Limburg kende de Luikse nijverheid een veel langere voorgeschiedenis. In de omgeving van Luik werd reeds steenkool gedolven tegen het einde van de twaalfde eeuw.² De industrie was primitief. De introductie van pompen aangedreven door stoommachines leidde tot een totale ommekeer in de steenkoolindustrie. De Luikse kolenlagen waren moeilijk te ontginnen. De bodem werd er gekenmerkt door vele gegolfde en verbrokkelde lagen en bevatte veel water, waardoor men in de Luikse mijnen meer dan in de andere

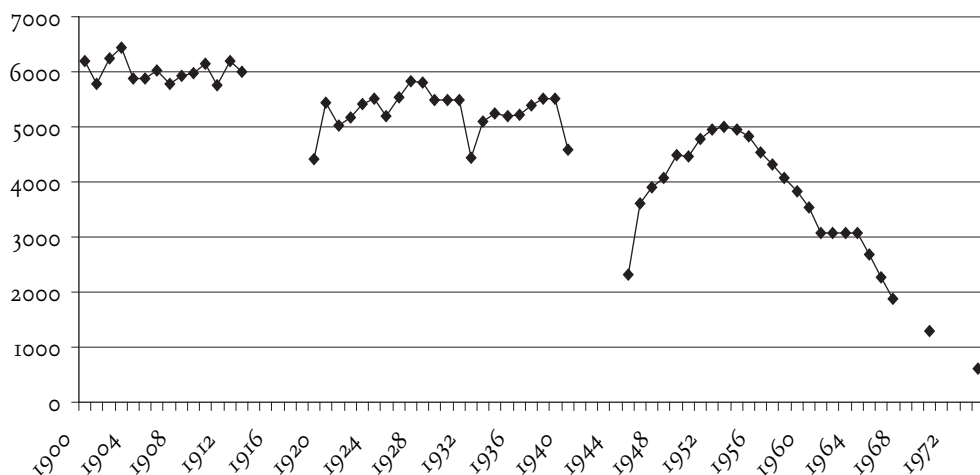
1. Direction Générale des Mines à Bruxelles, *Carte Générale des concessions houillères de Belgique – Bassin du Sud – Liège – feuille 6*, édition 1946.

2. M. Bless e.a., *Oorsprong en winning van steenkool langs Henne, Samber, Maas en Worm (Valkenburg a/d Geul 1984)* 32.

Belgische bekkens water diende op te pompen. Bovendien moesten er veel meer steenkolenlagen ontgonnen worden om éézelfde opbrengst te verkrijgen en diende de luchtverversing intensiever te gebeuren.³

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog was de Luikse kolenmijnbouw zijn hoogtepunt reeds gepasseerd (zie grafiek 1). Het Luikse bekken bereikte in 1912 zijn maximumproductie met meer dan 6 miljoen ton steenkolen, wat toentertijd meer dan één vierde van de totale Belgische steenkolenproductie uitmaakte. Het naoorlogse hoogtepunt van de Luikse kolenproductie werd bereikt in 1954. De sterke productiedaling na 1912 kan deels worden verklaard door de geologische omstandigheden. Ook het feit dat de Luikse mijnen reeds veel eerder ontgonnen werden kan deze daling verklaren. Uitputting is het uiteindelijke lot van elke mijn. De oudere Luikse mijnen bereikten al vrij vroeg in de twintigste eeuw dit stadium. Bovendien was er grote concurrentie van de veel modernere Kempische en Nederlandse mijnen.

GRAFIEK 1 *Netto-productie in het Luikse bekken (x 1.000 ton), 1900-1974*

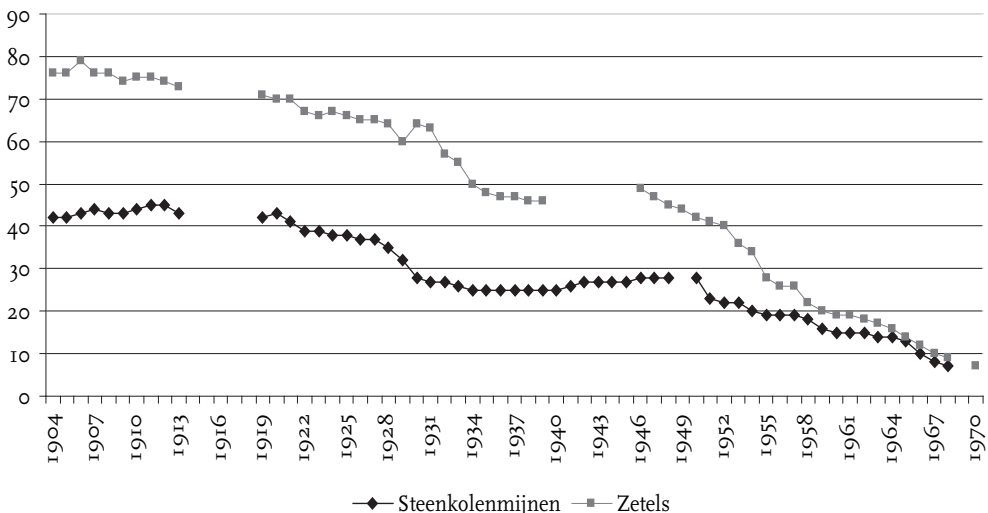
Bron: *Annales des mines de Belgique* (Brussel, 1899-1967); A. De Bruyn, *Anciennes Houillères de la Région Liégeoise* (Luik 1988) 71; Belgisch Kolenbureau, *Basisstatistieken over de kolenindustrie* (Brussel 1967) 5 (Brussel 1980) 5.

De omvang van de mijnen kon sterk variëren. Aan het begin van de twintigste eeuw boden de grootste mijnen elk meer dan 2.000 mijnwerkers een arbeidsplaats. Tijdens het interbellum waren er zelfs verscheidene Luikse mijnen die meer dan 3.000 mijnwerkers tewerkstelden. Gedurende de jaren vijftig haalden sommigen de mijlpaal van 4.000, zoals Gosson-Kessales, anderen

3. C. Gaier, 'Le bassin minier de Liège', in: *L'héritage des gueules noires de l'histoire au patrimoine industriel* (Charleroi 1994) 157-170, aldaar 159-160.

zelfs die van 5.000: Bonne-Espérance, Batterie, Bonne-fin en Violette. Op datzelfde moment bleven andere Luikse mijnen zoals vroeger met slechts enkele honderden arbeiders werken, met een lage productie als gevolg.⁴ Een indicatie voor de geleidelijke teloorgang van de Luikse mijnbouw is het aantal mijnzetels (ontginningslocaties). Gedurende de twintigste eeuw nam het aantal mijnen door sluitingen en fusies sterk af, zoals we in grafiek 2 zien. De steenkoolmijnen konden als vennootschappen meerdere mijnzetels uitbaten. Aan het einde van de jaren zestig zien we dat de twee lijnen in de grafiek elkaar bijna raken. Dit wijst op een concentratie. De meeste nvs baatten nog slechts één mijnzetel uit. De economische situatie sloeg in de tweede helft van de twintigste eeuw om door grotere concurrentie van de buurlanden. Terwijl België gebruik bleef maken van zijn vooroorlogse infrastructuur, konden de buurlanden zich uitrusten met de allernieuwste technologie en België op die manier inhalen.⁵ Bovendien lokte het EGKS-verdrag herzieningen en saneringen uit, waarbij niet rendabele mijnzetels gesloten werden.⁶

GRAFIEK 2 Het aantal actieve steenkoolmijnen en hun zetels in het Luikse bekken, 1904-1970

Bron: *Annales des mines de Belgique* (Brussel 1905-1970); Belgisch Kolenbureau, *Basisstatistieken over de kolenindustrie* (Brussel 1967) 5 (Brussel 1980) 5.

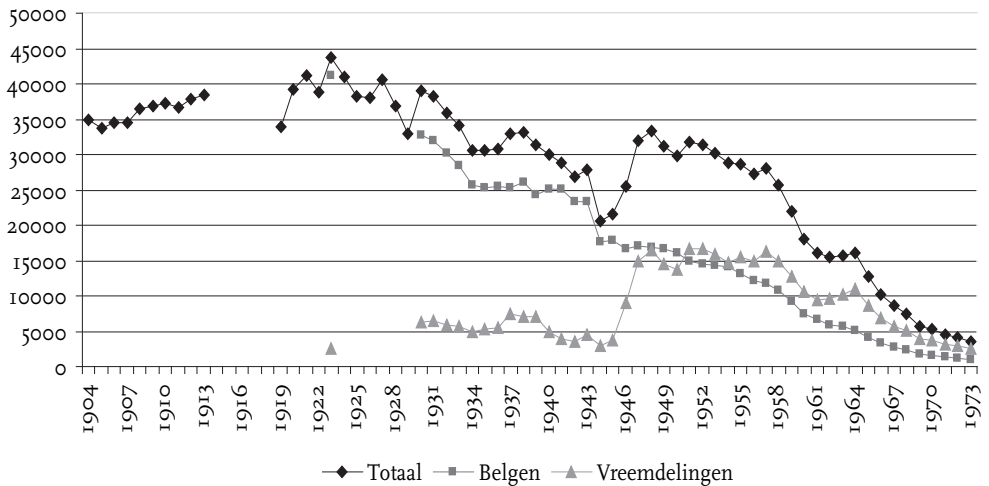
4. Gaier, *Huit siècles*, 131.

5. I. Goddeeris, *De Poolse migratie in België 1945-1950. Politieke en sociale differentiatie* (Amsterdam 2005) 149-150.

6. EGKS: Het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) werd op 18 april 1951 te Parijs ondertekend door België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland en startte op 23 juli 1952. Zie: http://eur-lex.europa.eu/nl/treaties/dat/11951K/tif/TRAITES_1951_CECA_1_EN_0001.tif (3 september 2008)

Samen met de Borinage, het Centrum en het gebied rond Charleroi in de Waalse provincie Henegouwen behoorde het Luikse bekken tot de eerste geïndustrialiseerde gebieden op het Europese vasteland, met als belangrijkste pijlers de steenkoolnijverheid en de ijzer- en staalindustrie. Er ontstond al snel een beroepsbevolking die gewend was aan industriële werkgelegenheid. Tegen het begin van de twintigste eeuw was er sprake van een reeds lang gevestigde mijnwerkerspopulatie. Toch kon ook in dit gebied het lokale arbeidersaanbod niet voldoen aan de enorme vraag naar arbeidskrachten. Er moest in toenemende mate een beroep worden gedaan op arbeidskrachten van buiten de regio. In de loop van de twintigste eeuw, toen de Luikse steenkoolnijverheid al op zijn retour was, werd de aanwezigheid van vreemde arbeidskrachten onmisbaar.

GRAFIEK 3 *Het totale aantal arbeiders, het aantal Belgische en vreemde arbeidskrachten in de Luikse mijnen, 1904-1973*

Bron: Rijksarchief Hasselt (verder RAH), archief Fédéchar, inventarisnummers 1579-1581, personeelsstatistieken; 'Technische kenmerken van de Belgische steenkolenontginning in ...', *Extrait des Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1958-1974).

In dit artikel worden de termen vreemdeling en buitenlander gebruikt voor personen die niet de Belgische nationaliteit hebben. De behandelde periode loopt door tot in 1974, toen er in België, net zoals in het merendeel van zijn buurlanden een algemene migratiestop werd afgekondigd. Er is voor gekozen vooral de periode na de Tweede Wereldoorlog uitgebreid te bespreken. We zien dan een enorme sprong in het aantal tewerkgestelde vreemdelingen in de Luikse mijnen (zie grafiek 3). Bovendien is de periode voor de Tweede Wereldoorlog reeds uitvoerig aan bod gekomen in een aantal artikelen en

het overzichtswerk van Frank Caestecker.⁷ Een inleidend deel behandelt de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog; de oorlog zelf wordt als een intermezzo gezien. De kern van het artikel wordt gevormd door de bespreking van de periode 1945-1958. Een afsluitend deel behandelt de periode van verdere neergang van de steenkoolindustrie tussen 1958 en 1974. De omvang en samenstelling van de groep buitenlandse arbeidskrachten worden nader onderzocht. Zoals we in grafiek 3 zien was het aandeel vreemdelingen in het Luikse bekken vooral na de Tweede Wereldoorlog zeer groot. Waarom waren het er zo veel? Welke verschillen waren er in de loop der tijd en wat zijn hiervoor de verklaringen?

Een traditionele verklaring voor de aanwezigheid van vreemdelingen op de arbeidsmarkt is hun bufferfunctie.⁸ De migratiepolitiek is gericht op het aanbieden van een tijdelijk arbeidscontract aan migranten, waarmee periodes van arbeidstekorten kunnen worden opgevangen. Wanneer de conjunctuur omslaat kunnen deze arbeiders makkelijk weer worden afgedankt.⁹ Opeenvolgende periodes van intensieve immigratie enerzijds en van evenwichtige migratie of zelfs negatieve saldi anderzijds vallen samen met de schommelingen van de conjunctuur en zijn vooral afhankelijk van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. In zijn sociologische studie uit 1973 toonde Martens voor de jaren 1948-1969 een duidelijk negatief verband aan tussen het aantal mannelijke buitenlanders en het aantal mannelijke werklozen in België.¹⁰ De druk om de werving van buitenlandse arbeidskrachten te vergemakkelijken stijgt wanneer de arbeidsmarkt gespannen is, terwijl men in periodes van werkloosheid vooral tracht de Belgische werknemers te beschermen tegen de concurrentie van migranten.¹¹

Martens schetst een scenario dat zich na de Tweede Wereldoorlog een aantal keren, maar ook al vroeger in de twintigste eeuw voordeed:

7. F. Caestecker, 'Centraaleuropese mijnwerkers in België', in: A. Morelli (ed.), *Geschiedenis van het eigen volk: de vreemdeling in België van prehistorie tot nu* (Leuven 1993) 165-174; idem, 'Vakbonden en etnische minderheid, een ambigue verhouding. Immigratie in de Belgische mijnbekkens, 1900-1940', *Brood en Rozen, Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen* (1997) 51-63; idem, 'Vervanging of verdringing van de buitenlandse mijnwerkers in Limburg. De emancipatie van de Limburgse mijnwerkers. Migratie naar het Limburgse mijnbekken. Een vergelijking met de migratie naar de Waalse mijnen (1920-1940)', *Limburg-Het Oude Land van Loon*, 77 (1998), 309-326; idem, *Alien policy in Belgium, 1840-1940: The creation of guest workers, refugees and illegal aliens* (New York 2001).

8. K.J. Bade, *Europa in Bewegung. Migration vom späten 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart* (München 2000) 111-112.

9. R. Leboutte, 'Coal mining, foreign workers and mine safety: steps towards European integration, 1946-85', in: Berger, A. Croll en N. Laporte (eds), *Towards a comparative history of coalfield societies* (Aldershot en Burlington 2005) 219-237, aldaar 221.

10. A. Martens, *25 jaar wegwerparbeiders: het Belgisch immigratiebeleid na 1945* (Leuven 1973).

11. P. Grimmeau, 'De immigratiegolven en de spreiding van de vreemdelingen in België', in: Morelli, *Geschiedenis van het eigen volk*, 115-125, aldaar 115-117.

- om een gebrek aan arbeidskrachten in bepaalde sectoren op te vangen doet het patronaat een beroep op buitenlandse arbeidskrachten;
- als er zich een crisis of economische recessie voordoet waardoor werkloosheid ontstaat, eisen bepaalde pressiegroepen – de vakbonden o.a. – een strenge controle op de tewerkstelling van de vreemdelingen;
- daarop neemt de overheid bepaalde wettelijke en administratieve maatregelen om de tewerkstelling van vreemdelingen te beperken, te verhinderen of te verbieden. Deze maatregelen worden echter vlug ingetrokken als er zich een herstel van de economie voordoet, om het ritme van de economische groei niet af te remmen of in het gedrang te brengen.¹²

René Leboutte omschrijft het als volgt: 'clearly foreign manpower was regarded as a reserve army'.¹³ De overheid speelt bij dit alles vooral een faciliterende rol: ze maakt het makkelijker over te gaan tot werving in het buitenland en is bepalend voor de herkomst van de vreemde arbeidskrachten door bilaterale verdragen aan te gaan met bepaalde landen.

De redenering dat het aantrekken van vreemde arbeidskrachten conjunctureel gestuurd wordt, heeft te maken met het bestaan van een dubbele arbeidsmarkt. Deze theorie beschouwt de arbeidsmarkt als een systeem met verschillende compartimenten. Vereenvoudigd zijn er twee segmenten, die van elkaar worden gescheiden door structurele grenzen. In het bovenste segment treft men banen aan met werkzekerheid, hoge lonen en promotiekansen, terwijl in het onderste segment zich de banen met lagere lonen, geen werkzekerheid en weinig promotiekansen bevinden. Zo eenduidig is de situatie bij de Luikse mijnwerkers niet, maar niettemin kunnen we grote verschillen onderscheiden tussen de Belgische en de buitenlandse werknemers. We zullen zien dat de buitenlandse arbeiders vooral terecht komen in de steenkoolnijverheid. Belgen en vreemdelingen worden dus niet gelijk over de verschillende bedrijfstakken en beroepen verdeeld; dit is wat men noemt horizontale arbeidssegregatie. Verticale segregatie betekent dat de posities binnen een bedrijf ongelijk zijn verdeeld: de buitenlanders gaan vooral ondergronds aan de slag, vooral als houwer, het meest gewaardeerde, want productiefste mijnwerk, maar ook het allerswaarste. De Luikse steenkoolnijverheid bleef zelfs bij een neergaande conjunctuur moeite houden voldoende arbeidskrachten te vinden; het aanwerven van buitenlanders was een blijvende noodzaak is. Er ontstond een structurele behoefte aan mijnwerkers van buitenlandse nationaliteit.¹⁴

12. P. Hullebroeck, 'Het algemene migrantenbeleid en de wetgeving over de vreemdelingen', in: *ibidem*, 133-137.

13. Leboutte, 'Coal mining, foreign workers and mine safety', 222.

14. Caestecker, *Alien Policy in Belgium*, 257-259.

Aanloop: het verdwijnen van een beroepstraditie

In de Luikse mijnen had zich in de loop van de negentiende eeuw een vaste kern van fulltime mijnwerkers gevormd. Mijnarbeid werd in veel families een traditie, die van vader op zoon werd overgedragen: 'on ne vient pas à la mine, on y naît'.¹⁵ Helemaal zelfvoorzienend was de Luikse arbeidsmarkt voor mijnwerkers echter niet. Door het heterogene karakter van het Luikse industriebecken waren er alternatieven voor het beroep van mijnwerker. Vooral de metallurgische industrie oefende aantrekkingskracht uit op lokale en regionale arbeidskrachten. Al in de negentiende eeuw moesten de Luikse mijnen regelmatig een beroep doen op arbeidskrachten die van verder kwamen dan loopafstand. Een groot deel van de Luikse mijnwerkers was afkomstig van het platteland, aangetrokken door een verleidelijk salaris. Naast een eerste migratiegolf van Vlamingen in de periode 1850-1860, die volgde op de agrarische crisis van 1846, waren er ook buitenlandse migranten.¹⁶ Onder hen was een behoorlijk contingent Nederlanders. Zo rekruteerden de *Charbonnages du Sclessin* in de jaren 1846-1856 een groep mijnwerkers uit Kerkrade.¹⁷ Veel van deze nieuwkomers vestigden zich in de Luikse voorstad Tilleur. Daar troffen ze andere groepen migranten, afkomstig uit de omgeving van Aken. Hoe groot de groep precies was, is niet bekend. Tilleur kreeg vanwege de migranten uit het Nederlands-Pruisisch grensgebied zelfs de bijnaam 'li p'tite Prusse'. Ook Seraing kende in die tijd een wijk met de naam 'klein-Pruisen'. Het is een aanwijzing dat er in deze snelgroeïende industriestad eveneens een kolonie van migranten uit die streek bestond. Volgens een telling uit 1876 werkten drie- à vierhonderd arbeiders van Nederlandse afkomst in de Luikse mijnen. Duitsers hadden een aandeel van 5,5 procent in de totale personeelsbezetting. Het aantal buitenlandse mijnwerkers bedroeg negen procent van het totaal. Het aantal Vlamingen liep echter op tot 30 procent.¹⁸

Vanaf omstreeks 1890 leidden ontwikkelingen aan zowel de vraag- als de aanbodzijde van de arbeidsmarkt tot structurele wijzigingen in de personeelsamenstelling van de Luikse mijnen. De vraag naar mijnwerkers steeg snel, toen de markt voor huisbrandkolen tengevolge van veranderende stookgewoonten veel groter werd. In Luik, waar veel steenkool voor huishoudelijk gebruik werd ontgonnen, steeg de werkgelegenheid voor mijnwerkers in de

15. 'Men komt niet naar de mijn, men wordt er geboren'. J.-L. Delaet, 'Huit siècles d'exploitation charbonnière en Wallonie', *Brood en Rozen* (1999) 91-99, aldaar 95.

16. In 1876 bleek reeds dertien procent van de personeelsbezetting in de Luikse mijnen van Vlaamse afkomst. C. Gaier, *Huit siècles de houillerie Liégeoise. Histoire des hommes et du charbon à Liège* (Luik 1988) 162.

17. W. Rutten, 'Werken over de grens', *Weet je nog koempel? De mijnen in Limburg* (Zwolle 2005) 444.

18. Gaier, *Huit siècles*, 162-163.

volgende decennia spectaculair. Tussen 1880 (22.305 mijnwerkers) en 1913 (38.432 mijnwerkers) zien we bijna een verdubbeling van het aantal werknemers in de Luikse steenkolenmijnen.¹⁹ Door ontwikkelingen aan de aanbodzijde kon voor de stijgende vraag in Luik zelf echter niet voldoende personeel worden gevonden. Aan het eind van de negentiende eeuw begon de traditionele mijnwerkersbevolking een ambitie te ontwikkelen om haar kinderen uit de mijnen te houden en vaker te kiezen voor alternatieve werkgelegenheid, daarbij geholpen door de uitbouw van het stelsel van beroepsonderwijs.²⁰ Deze mentaliteitsverandering uitte zich in de keuze om minder kinderen te nemen, opdat deze meer mogelijkheden zouden krijgen.²¹ De traditie om van vader op zoon in de put af te dalen, begon geleidelijk aan te verdwijnen. Het tekort aan arbeidskrachten werd nog versterkt door het in 1892 in werking tredende verbod op mijnarbeid voor vrouwen en kinderen.²² Deze structurele wijzigingen aan de vraag- en aanbodzijde leidden vanaf het begin van de twintigste eeuw tot een snel toenemende uitbreiding van de arbeidsmarkt voor mijnwerkers naar heel België. Vooral na de agrarische crisis van de jaren 1880 kwamen veel Vlamingen op de werkgelegenheid in de Luikse mijnen af. Dat werd gestimuleerd door de hogere nataliteit van de Vlamingen.²³ Het invoeren van goedkope spoorwegabonnementen als strategie van de katholieke regering om het tekort aan arbeidskrachten in de industrie met het overschot uit de agrarische sector op te vangen, zorgde ervoor dat veel Vlamingen naar de Waalse industriebekkens trokken.²⁴ Sommigen pendelden dagelijks of wekelijks naar het industriële centrum en velen vestigden zich uiteindelijk in Luik.²⁵ Uit de industrietellingen van 1910 blijkt dat er 3.506 Vlaamse pendelaars te vinden waren in het Luikse, waarvan er 45 procent tewerkgesteld was in de mijnen. Ze waren vooral afkomstig uit de arrondissementen Has-selt, Leuven en Tongeren.²⁶

19. *L'industrie en Belgique. Exposé d'après le recensement de 1880 de l'état des principales industries* (Brussel 1887).

20. Caestecker, 'Centraaleuropese mijnwerkers in België', 165.

21. Idem, 'Vervanging of verdringing', 313.

22. *Pasinomie: collection complète des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique* (Brussel 1889) 596-599. Zie ook: L. Roels, "In Belgium women do all the work" De arbeid van vrouwen in de Luikse mijnen, negentiende – begin twintigste eeuw', *Belgisch Tijdschrift voor de Nieuwste Geschiedenis* (verder BTNG) xxxviii (2008) 45-86.

23. Het geboortecijfer lag in het rurale Vlaanderen hoger dan in het geïndustrialiseerde Wallonië. C. Vandenbroeke, *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk* (Beveren en Nijmegen 1981) 94-108.

24. Caestecker, 'Vervanging of verdringing', 310.

25. M. Poulain en M. Foulon, 'L'immigration flamande en Wallonie: évaluation à l'aide d'un indicateur anthroponimique', *BTNG* 12 (1981) 204-244, aldaar 226.

26. Y. Quairiaux, *Les stéréotypes du Flamand en Wallonie (1857-1914): images et réalités. Essai au départ des sources dialectales wallonnes, explications politiques et sociales* (Louvain-la-Neuve 2003) 8-12.

De migratie van Vlamingen naar Luik begon bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 te verminderen. Na de oorlog dienden zich meer alternatieven voor de Vlaamse arbeiders aan. Wie koos voor het beroep van mijnwerker, kon voortaan dichterbij huis terecht, in het nieuw ontgonnen Limburgse steenkolenbekken.²⁷ Een verklaring hiervoor was tijdswinst: deze Vlamingen hoefden immers niet meer zo ver te pendelen. Toch bleven er voorlopig nog heel wat Vlamingen in Wallonië werken, vanwege de onveilige werkomstandigheden, het hoge arbeidsritme en de autoritaire sociale verhoudingen in de jonge Limburgse mijnen. De vooruitgang in de metaalindustrie en bouwnijverheid op het einde van de jaren twintig boden echter veel mogelijkheden voor de Vlamingen en zodoende zagen de Waalse mijnen ze uiteindelijk toch vertrekken.²⁸

De tijdelijke toevoer van deze voornamelijk rurale, Belgische arbeidskrachten was niet voldoende om het tekort aan lokale mijnwerkers te dekken. Demografische veranderingen onder de traditionele Waalse mijnwerkerspopulatie met als belangrijkste kenmerk een lager kinderaantal, meer alternatieve werkgelegenheid, de gevaarlijke en zware arbeidsvoorwaarden in de mijnen samen met het lage sociale prestige zorgden ervoor dat veel arbeidskrachten niet langer voor het mijnwerk kozen. Bovendien werd de achturenwet in 1910 ingevoerd, waardoor het rendement per mijnwerker achteruitging.²⁹ Daarom moesten ook de directies van de Luikse mijnen, zoals in de meeste andere mijnbekkens, een beroep doen op mijnwerkers van buitenlandse afkomst.

Pas vanaf 1923 staan gegevens over het aandeel van buitenlandse arbeidskrachten in de Luikse mijnen ter beschikking. Het aantal mijnwerkers met een niet-Belgische nationaliteit was beperkt. De 2.512 buitenlanders in de Luikse mijnen maakten slechts 5,7 procent van de totale arbeidskracht uit.³⁰ Dit geeft aan dat de Luikse mijnen toen nog konden putten uit de nationale arbeidsmarkt. Daardoor moesten ze minder dan de Kempische mijnen een beroep doen op buitenlandse arbeidskrachten. In 1925 telden die reeds zeventien procent vreemdelingen onder hun arbeidskrachten.³¹ Nog in 1930 waren er Luikse mijnen die vrijwel geen buitenlanders tewerkstelden.³² Voor het jaar 1923 is ook een overzicht voorhanden van de nationaliteiten van de buitenlandse mijnwerkers in Luik (grafiek 4). Daaruit blijkt dat twee nationaliteiten sterk vertegenwoordigd waren: Polen (33 procent) en Italianen (31 procent).

27. Caestecker, 'Vakbonden en etnische minderheid', 60.

28. Idem, 'Vervanging of verdringing', 312-313.

29. A. De Groeve, 'De Belgische Steenkoolindustrie', in: *Kolen – Charbon – Kohle – Coal. De mijnindustrie in de kolenproducerende landen der wereld* (Amsterdam s.d.) 71.

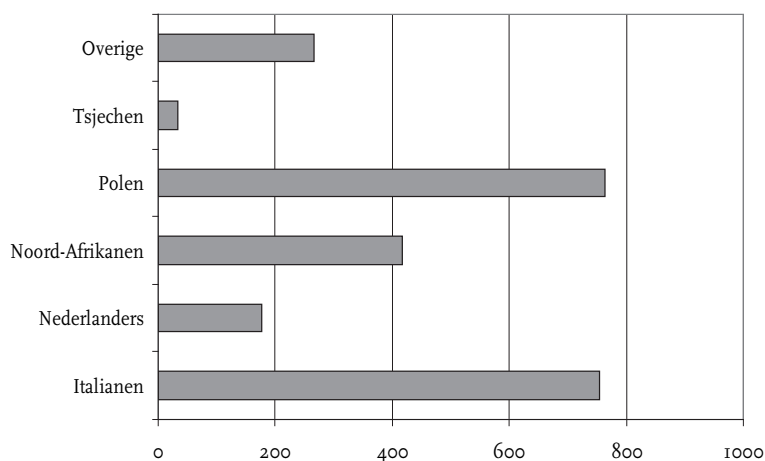
30. *Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1928) 246-247.

31. Caestecker, 'Vervanging of verdringing', 314.

32. RAH, archief Fédéchar, inventarisnummers 1579-1581, personeelsstatistieken.

De aanwezigheid van deze groepen was het resultaat van gerichte wervingsacties door de patroonsorganisatie in de mijnen *Fédéchar* (*Fédération des Charbonnages de Belgique*), die daarmee begonnen was in het kader van de naoorlogse wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog.

GRAFIEK 4 Verdeling van de buitenlandse mijnwerkers naar nationaliteit in de Luikse mijnen, 1923

Bron: *Annales des mines de Belgique* (Brussel 1928) 246-247.

De Italiaanse inbreng van mankracht blijft tot op heden het omvangrijkste migratiefenomeen dat België heeft gekend. Voor de mijnsector werd in 1922 een akkoord gesloten door *Fédéchar*, waardoor een officiële rekrutering van kandidaat-mijnwerkers in Italië mogelijk werd. Naast deze collectieve immigratie kwamen tussen 1919 tot 1925 ook veel Italianen op individuele basis naar België, zonder de verplichte tewerkstellingsvergunning te bezitten. Gezien het tekort aan werkkrachten voor de wederopbouw en de mijnontginningen in het tussenoorlogse België werden deze migranten vrij snel op de arbeidsmarkt opgenomen.³³ In het geval van de Polen ging het vooral om ervaren mijnwerkers uit de mijnbouwregio Silezië of om zogenaamde *Ruhrpolen*, die een arbeidsverleden als mijnwerker in het Duitse Ruhrgebied hadden. De groep Noord-Afrikanen (zeventien procent) in de Luikse mijnen bestond voornamelijk uit Marokkaanse arbeiders. Volgens een artikel in de *Revue du Travail* van 1927 werkten er in totaal 2.037 Noord-Afrikanen in de Belgische mijnen; zij vormden veertien procent van het totaal aantal buitenlandse mijnwerkers in België.

33. A. Morelli, 'De immigratie van Italianen in België in de 19de en 20ste eeuw', in: Morelli, *Geschiedenis van het eigen volk*, 197-209, aldaar 197-200.

Men veronderstelt dat de Noord-Afrikaanse immigratie in België in die periode voortvloeide uit een migratiestroom die op Frankrijk gericht was. Aangetrokken door een beter loon voor gelijk werk, gingen de Maghrebijnen van de Franse naar de Belgische steenkoolmijnen.³⁴

Vanaf 1930 zijn er seriële cijfers van het aantal buitenlanders voorhanden. Uit de sterke afname van de totale personeelsbezetting tot 1934 is af te leiden dat de economische crisis in die jaren ook in de Luikse mijnen toesloeg (zie grafiek 3). Opvallend is echter dat de afnemende werkgelegenheid niet in de eerste plaats op de buitenlandse arbeiders werd afgewenteld, zoals in naburige mijnstreken gebeurde. In Luik nam het aantal Belgische mijnwerkers tussen 1930 en 1934 met 22,7 procent af, het aantal buitenlanders slechts met 19,8 procent. De afname van het aantal Belgische mijnwerkers is deels te verklaren door het vertrek van Vlamingen uit het zuiden van Limburg en het Hageland naar de Limburgse mijnen.³⁵ Dit is een tegengestelde ontwikkeling aan die in de Kempen en in Nederlands-Limburg. In de Kempen daalde het aantal autochtone mijnwerkers in deze jaren met 9,8 procent tegen een teruggang van het aantal buitenlanders met 22,9 procent;³⁶ in Nederlands-Limburg nam het aantal autochtonen af met 5,2 procent, het aantal allochtonen daarentegen met 52 procent.³⁷ Ondanks de economische crisis en de geringere werkloosheid in de mijnsector bleven de traditionele Waalse mijnwerkersfamilies zich van de mijnarbeid afwenden. Wallonië werd in het algemeen veel sterker afhankelijk van buitenlandse werkkrachten dan de beide Limburgen.³⁸ De traditionele verklaring voor de aanwezigheid van migranten op de arbeidsmarkt, namelijk hun bufferfunctie, lijkt op de Luikse casus niet toepasbaar. Ook tijdens laagconjunctuur werd er, weliswaar in iets mindere mate, een beroep gedaan op buitenlanders om de lokale arbeidsmarkt te versterken.

De stijging van het aantal mijnwerkers in Luik na de omslag van de conjunctuur in de tweede helft van de jaren dertig is vooral een gevolg van de rekrutering van buitenlanders. Een nieuwe beperking van de arbeidsduur in 1936 veroorzaakte nog meer arbeidstekort.³⁹ In 1939 stelden de Luikse mijnen 22,4 procent buitenlanders tewerk, tegen 16 procent negen jaar eerder. In het Kempische bekken daarentegen was er een verdere daling van het aantal buitenlandse mijnwerkers.

34. R. Attar, 'De geschiedenis van de Maghrebijnse immigratie naar België', in: *ibidem*, 297-316, aldaar 298. De Maghreb bestaat uit Algerije, Marokko en Tunesië.

35. Caestecker, 'Vervanging of verdringing', 315.

36. B. Pluymers, *De Limburgse mijnwerkers (1917-1939). Ontstaan en consolidatie van de arbeidsmarkt voor mijnarbeid* (z.p. z.j.) 75.

37. *Verslag van de Hoofd-Ingenieur der Mijnen over 1930 resp. 1934*.

38. Caestecker, 'Vervanging of verdringing', 316.

39. Goddeeris, *De Poolse migratie*, 21.

Het aandeel buitenlanders kon van mijn tot mijn sterk verschillen. Het gemiddelde percentage buitenlanders bedroeg in 1930 zestien procent. Ruim boven dat gemiddelde lagen grote mijnen als Espérance Bonne-Fortune en Hasard maar ook kleinere als Six-Bonniers en Ougrée. Anderzijds waren er ook grote mijnen, zoals Batterie met relatief weinig buitenlanders. Middelgrote bedrijven als Ans-Rocour en Bonnier hadden zelfs geen enkele buitenlander in dienst.⁴⁰ Een samenhang tussen de grootte van de mijn en de aanwezigheid van buitenlanders lijkt in 1930 dus niet aanwezig.

De kolenslag: 1945-1958

De heropbouw van het land na de Tweede Wereldoorlog vereiste een enorm aantal arbeidskrachten. In tegenstelling tot de Franse en Duitse steenkolenmijnen waren de Belgische mijnen vrijwel onbeschadigd gebleven. België was op dat moment door zijn snel herstel één van de economische koplopers van Europa.⁴¹ Dat betekende dat de Belgische mijnen niet alleen voldoende kolen voor de Belgische wederopbouw moesten leveren, maar ook voor die van andere landen. Om dat te bereiken riep de Belgische premier Achille van Acker in 1945 de kolenslag uit. In grafiek 1 was te zien dat de productie in Luik in de periode 1946-1950 enorm steeg, mede door een doorgedreven rationalisatie. Om dit te realiseren was het noodzakelijk meer houwens, de productiefste groep mijnwerkers, aan het kolenfront in te zetten. Onder hen bevonden zich vooral buitenlanders.⁴² De kolenslag werd dus dankzij de vreemdelingen gewonnen.

Op het moment dat de Belgische mijnen dringend om mijnwerkers verlegen zaten, verlieten de Belgen massaal de mijnindustrie. Tijdens de oorlog was de vraag naar arbeid opgevangen door Russische krijgsgevangenen en Belgische vrijwilligers (die door mijnarbeid deportatie naar Duitsland wilden vermijden), maar na de bevrijding waren die uit de steenkoolmijnen vertrokken. In het mijnwerkersstatuut van april 1945 werden Belgen daarom gelokt met loontoeslagen, extra vrije dagen, aanvullend pensioen en andere voordelen. Ook werden werkloze 'ex-mijnwerkers' verplicht om werk in de mijnen te aanvaarden.⁴³ Deze maatregelen brachten echter niet veel op. De verplichte tewerkstelling van ongeveer vijftigduizend Duitse krijgsgevangenen kon het leed tijdelijk verzachten, maar onder groeiende internationale druk moesten

40. RAH, archief Fédéchar, inventarisnummers 1579-1581, personeelsstatistieken.

41. F. Hartog, *Het Belgische wonder* (Den Haag 1950).

42. C. Demeure de Lespaul, *L'industrie charbonnière belge devant la menace des importations* Extrait de Bulletin de l'Institut de Recherches Economiques et Sociales de l'Université de Louvain, xve année, n. 1, 1949 (Leuven 1949) 26.

43. Leboutte, 'Coal mining, foreign workers and mine safety', 220.

die in 1947 ontslagen worden. In grafiek 3 zijn de Duitse krijgsgevangenen niet meegerekend. In 1946 werden er zo'n 64.000 Duitsers in de Belgische mijnen aan het werk gezet. Dat was ruim 28 procent van het totaal aantal mijnwerkers in België. Eind januari 1947 bestond nog één derde van het totale aantal houters in België uit Duitse krijgsgevangenen.⁴⁴ Na hun vrijlating in 1947 bleven een 4.000 tal onder hen werken in de Belgische mijnen als vrije arbeiders.⁴⁵ Hoe belangrijk ze voor de Luikse mijnen waren, kunnen we zien in tabel 1.

TABEL 1 *Duitse krijgsgevangenen in de Luikse mijnen, 1945-1946*

	<i>Belgen</i>	<i>Buitenlanders</i>	<i>Duitse gevangenen</i>	<i>Totaal</i>
1945	17776	3753	8469	29998
1946	16634	8950	7795	33379

Bron: Goddeeris, *De Poolse migratie in België*, 157; *Annales des mines de Belgique* (Brussel 1946-1947).

De afkeer van de lokale arbeidskrachten voor het beroep van mijnwerker was zeer groot, zeker voor het ondergrondse werk. De Belgische arbeidskrachten bleven de mijn verlaten. Een nieuwe vermindering in 1946 was exclusief te wijten aan het vertrek van ondergrondse arbeidskrachten.⁴⁶ De mijnen waren genoodzaakt andere oplossingen te zoeken. *Fédéchar* begon opnieuw een campagne om buitenlandse mijnwerkers te rekruteren. Om het tekort aan Belgische arbeidskrachten op te vangen werd op 20 juni 1946 een akkoord met de Italiaanse autoriteiten gesloten om een massale immigratie van Italiaanse werknemers te organiseren, in ruil voor de levering van steenkool voor het herstel van de Italiaanse economie.⁴⁷ Ongeveer 12.300 onder hen (samen met 1.200 vrouwen en 2.000 kinderen) bereikten van 1946 tot 1949 de Luikse mijnen.⁴⁸ De overeenkomst kwam onder druk te staan toen steeds duidelijker werd hoe onveilig en zwaar verouderd sommige mijnen waren. Een ernstig ongeluk in de Charbonnage d'Ougrée-Marihaye (ten zuiden van de stad Luik) in 1953 leidde tot het tijdelijk stopzetten van de arbeidsmigratie naar de Belgische mijnen door de Italiaanse overheid.⁴⁹ Dat de Italianen op de Luikse arbeidsmarkt een belangrijke rol speelden is echter ontegenspre-

44. C. Demeure de Lespaul, *L'Avenir de notre production de houille* Extrait de Bulletin de l'Institut de Recherches Economiques et Sociales de l'Université de Louvain, XIIIe année, n. 3, 1947 (Leuven 1947) 15.

45. Gaier, *Huit siècles*, 163.

46. Demeure de Lespaul, *L'Avenir de notre production de houille*, 18.

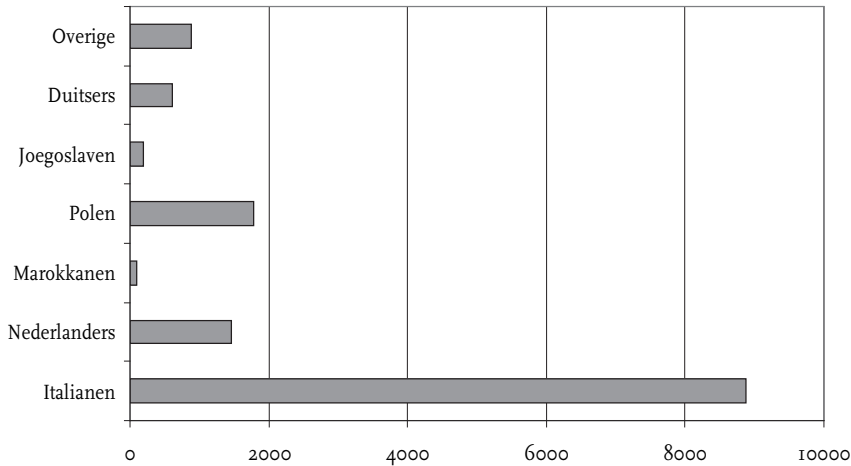
47. Morelli, 'De immigratie van Italianen', 202.

48. Gaier, *Huit siècles*, 163.

49. Leboutte, 'Coal mining, foreign workers and mine safety', 224.

kelijk: zowel in 1954 als in 1958 vormen ze bijna twee derde van de geïmmigreerde arbeidskrachten.

GRAFIEK 5 Verdeling van de buitenlandse mijnwerkers naar nationaliteit in de Luikse mijnen, 1954

Bron: *Annales des mines de Belgique* (Brussel 1956) 93-94.

De Italianen waren niet de enigen die de wegwijnende lokale lichte mijnwerkers kwamen versterken. Bovendien stelden ze vaak teleur vanwege hun frequente desertie en geringe ervaring.⁵⁰ Vanaf de lente van 1947 kwam er een nieuwe Poolse migratiegolf naar België.⁵¹ Duizenden Oost-Europese *displaced persons* (personen die hun woonplaats hadden moeten verlaten omwille van de oorlog of de nasleep ervan), werden voor de Belgische mijnbouw gerekruteerd in Duitse kampen. Het was niet de eerste keer dat Brussel *displaced persons* inschakelde in de steenkoolindustrie. Al in de tweede helft van 1945 werden 2.369 Polen in Duitsland geronseld voor de Waalse mijnbakkens. Verdere rekruteringen waren toen uitgebleven door de mogelijkheid om Duitse krijgsgevangenen tewerk te stellen. Pas op het einde van 1946, toen er internationaal protest tegen de tewerkstelling van Duitse krijgsgevangenen luider werd en het ernaar uitzag dat de Belgische mijnen hen zouden moeten ontslaan, stelden ook de mijnbazen zich open voor alternatieven.⁵²

In Luik werden er in 1947 3.971 *displaced persons* in de mijnen tewerkgesteld, dat is 21 procent van het totaal aantal in België. In tabel 2 blijkt dat de

50. A. Morelli, 'L'appel à la main d'œuvre italienne pour les charbonnages et sa prise en charge à son arrivée en Belgique dans l'immédiat après-guerre', *BTNG* 19 (1988) 85-109.

51. Goddeeris, *De Poolse migratie in België*, 141.

52. *Ibidem*, 142-143.

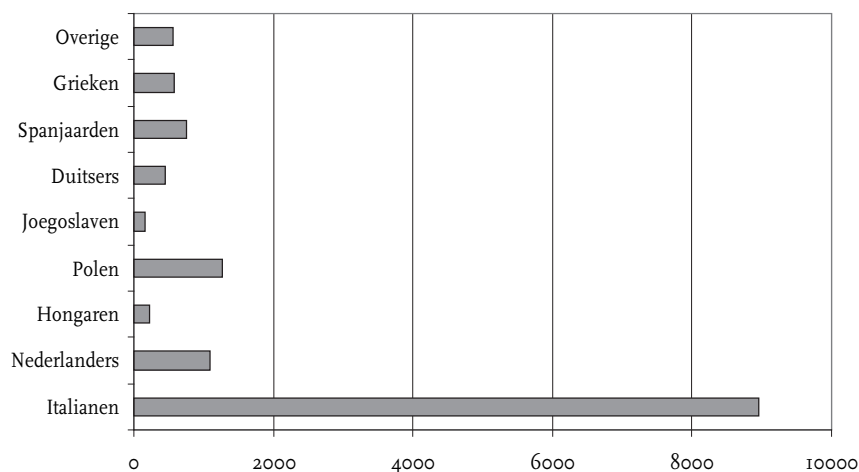
Kempische mijnen het grootste aandeel *displaced persons* tewerkstelden, de Luikse mijnen bevinden zich op de tweede plaats.

TABEL 2 *Geografische spreiding van displaced persons, 1947*

	<i>Aantal DP's</i>	<i>Totaal aantal arbeiders</i>	<i>Percentage DP's</i>
Kempen	6202	39948	15,5%
Centre	2199	21596	10,2%
Charleroi	3570	39703	9,0%
Luik	3971	31910	12,4%
Mons	3259	39413	8,3%

Bron: Goddeeris, *De Poolse migratie in België*, 157; *Annales des Mines de Belgique* (Brussel, 1947-1948).

GRAFIEK 6 *Verdeling van de buitenlandse mijnwerkers naar nationaliteit in de Luikse mijnen, 1958*

Bron: "Technische kenmerken van de Belgische steenkolenontginning in 1958", *Extrait des Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1959) 826.

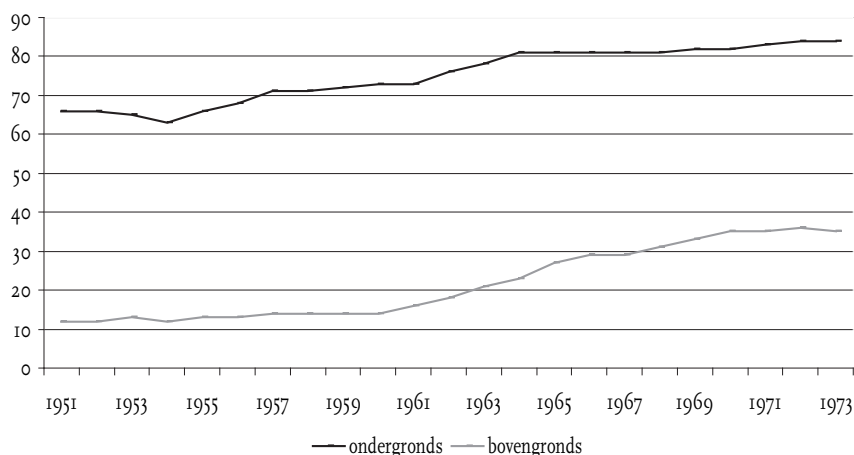
In de jaren vijftig is een duidelijke correlatie te zien tussen de kolenvoorraden (als indicatie voor de vraag) en de rekrutering van buitenlandse arbeiders.⁵³ In 1949 begon een periode van laagconjunctuur met een stijging van de werkloosheid en de steenkolenvoorraden. Het gevolg was een tijdelijke immigratiestop. Vanaf 1 januari 1949 werd de immigratie van vreemde werkrachten verboden. De gebeurtenissen in Korea en de herbewapening deden de vraag naar steenkool echter weer toenemen. Midden 1950 waren de mijn-

53. Leboutte, 'Coal mining, foreign workers and mine safety', 222.

autoriteiten opnieuw geïnteresseerd om vreemdelingen te werven. Hiervoor werden nieuwe wervingslanden benaderd. De verruiming van het wervingsgebied had te maken met de terughoudendheid bij de Italiaanse regering om nieuwe immigratie naar de Belgische mijnstreken toe te staan na de ramp van Bois-du-Cazier te Marcinelle, waar in 1956 262 mijnwerkers het leven lieten, waaronder 136 Italianen.⁵⁴ Tot die catastrofe bleef de aanvoer van Italiaanse arbeiders naar de Belgische mijnen vrijwel ononderbroken doorgaan.

Ten gevolge van de harde eisen die Italië ging stellen, beslisten de Belgische steenkoolmijnen om zich voortaan tot andere landen te richten voor de rekrutering van arbeidskrachten: bilaterale akkoorden werden afgesloten met Spanje en Griekenland. Aan het eind van 1957 werkten er 869 Spanjaarden en 928 Griekse mijnwerkers in de Luikse mijnen.⁵⁵ In 1956 werd echter alleen de officiële migratie van Italië naar België stopgezet, niet die van verwanten van Italiaanse migranten, noch van de vele enkelingen die op eigen initiatief naar België bleven komen. Van 1956 tot 1970 noteerde men nog een onophoudelijke migrantenstroom vanuit Italië, vooral mensen afkomstig uit het zuiden en van de eilanden.⁵⁶

GRAFIEK 7 Percentages vreemdelingen in personeelsbezetting ondergronds en bovengronds bij de Luikse mijnen 1951-1973

Bron: RAH, archief Fédéchar, inventarisnummers 1579-1581, personeelsstatistieken.

Grafiek 7 toont dat de buitenlandse mijnwerkers vooral ondergronds aan de slag gingen. De lokale mijnwerkers hadden vooral een afkeer van dit soort werk. Vanaf de jaren zestig zien we een lichte stijging in het aantal buitenlan-

54. Zie: www.leboisducazier.be (3 september 2008).

55. *Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1958) 826.

56. Morelli, 'De immigratie van Italianen', 205-206.

ders bovengronds. Dit heeft te maken met het feit dat het totale aantal mijnwerkers uit meer en meer allochtonen bestond, maar zou er ook op kunnen wijzen dat de eerste generatie buitenlanders dan bovengronds aan de slag mogen. Er is echter een groot verschil tussen de Belgische steenkolenbeken: voor heel België gold in 1969 een aandeel van 13,2 procent vreemdelingen bij de bovengrondse arbeiders. In de Kempen bedroeg dit aandeel slechts 3 procent, maar in Luik werkten er meer dan 32,5 procent buitenlanders in het bovengrondse mijnbedrijf.⁵⁷ Dit heeft ook te maken met het feit dat er in Luik vooral huisbrandkolen werden bovengehaald, die een arbeidsintensievere verwerking bovengronds vereisten.

Wat betreft de verdeling van de buitenlandse arbeidskrachten over de verschillende mijnen zien we in 1955 een totaal andere situatie dan in 1930. Bijna alle mijnen hebben nu meer dan de helft buitenlandse werkkrachten in dienst. De mijnen waar nog meer dan de helft Belgen werken behoren tot de kleinere bedrijven met minder dan 700 arbeiders.⁵⁸

Afloop: Het verdwijnen van een traditionele industrie

De periode 1958-1961 werd gekenmerkt door een terugval van het aantal vreemdelingen in België, ook in Luik. Na 1958 werden er geen nieuwe vluchtelingen meer tewerkgesteld in de Belgische mijnbouw.⁵⁹ Het aandeel Italianen onder de vreemde arbeiders bleef echter voorlopig nog stijgen, ondanks het door de Italiaanse overheid gehandhaafde verbod van migratie naar de Belgische mijnen.⁶⁰ In de jaren 1962-66 beleefde België opnieuw een hoogconjunctuur en de arbeidsmarkt was zeer gespannen. In deze jaren werd het rekruteringsveld opnieuw verbreed: ook Turken en Marokkanen werden nu structureel aangeworven.⁶¹ Het aandeel Italianen onder de buitenlandse mijnwerkers nam daardoor af. In juli 1964 werd een bilateraal verdrag tussen België en Turkije gesloten, op 17 augustus 1964 volgde een akkoord met Marokko.⁶² Vanaf dan worden deze groepen vreemdelingen afzonderlijk in de statistieken vermeld. In 1969 volgde een akkoord met Tunesië en in 1970 met Algerije. Naar aanleiding van deze akkoorden is de Noord-Afrikaanse bevolking in België tussen 1961 en 1968 vertienvoudigd. In 1971 maakten

57. 'Ontwikkeling van het personeelsbestand. Indeling van de arbeiders naar nationaliteit', in: *Extrait des Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1970) 21.

58. RAH, archief Fédéchar, inventarisnummers 1579-1581, personeelsstatistieken.

59. Goddeeris, *De Poolse migratie in België*, 151.

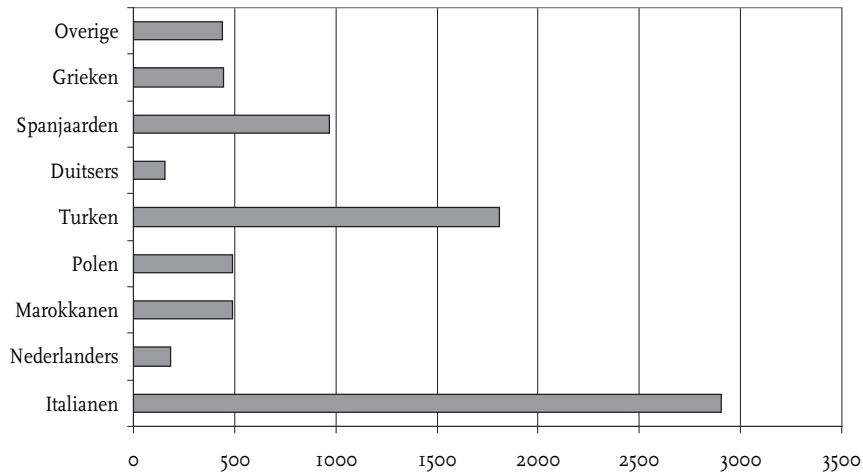
60. 'Ontwikkeling van het personeelsbestand. Indeling van de arbeiders naar nationaliteit', in: *Extrait des Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1958) 824.

61. Grimmeau, 'De immigratiegolven', 125.

62. A. Bayar (m.m.v. L. Ertorun), 'Een economisch overzicht van de Turkse inwijking', in: Morelli, *Geschiedenis van het eigen volk*, 317-333, aldaar 318.

de Turken bijna één vierde van de ondergrondse gastarbeiders uit.⁶³ Door het aanvaarden van een zekere gezinshereniging hoopte men dat de buitenlandse arbeiders het Belgische grondgebied zouden verkiezen boven dat van de buurlanden, die alleen geïsoleerde migrantenarbeiders opnamen.⁶⁴ Krachtens artikel 11 van het bilateraal akkoord mochten bijvoorbeeld de Turkse gastarbeiders hun familie laten overkomen na een maand gewerkt te hebben.⁶⁵

GRAFIEK 8 *Verdeling van de buitenlandse mijnwerkers naar nationaliteit in de Luikse mijnen, 1965*

Bron: 'Technische kenmerken van de Belgische steenkolenontginning in 1965', *Extrait des Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1966) 1210.

Het aandringen op gezinsimmigratie vanaf 1961 paste in de opvattingen van het rapport Sauvy, een Franse demograaf die aantoonde dat er ook om demografische redenen vreemdelingen moesten worden aangetrokken, vooral naar het vergrijsde en kindarme Wallonië.⁶⁶ Bovendien werden familieherenigingen gestimuleerd door het mijnpatronaat, dat daarin een middel zag om de mijnwerkers meer aan de mijn te binden en 'desertie' tegen te gaan.⁶⁷ Veel gastarbeiders kwamen als toeristen het land binnen en gingen vervolgens

63. 'Ontwikkeling van het personeelsbestand. Indeling van de arbeiders naar nationaliteit' in: *Extrait des Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1972) 16.

64. Attar, 'De geschiedenis van de Maghrebijnse immigratie', 303-304.

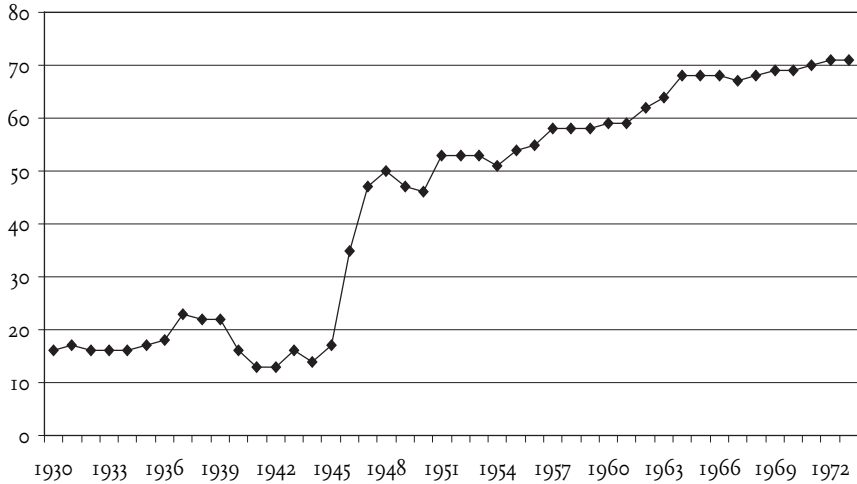
65. Bayar, 'Een economisch overzicht', 324.

66. A. Robert, 'Wallonie 1931-1996. D'une forte croissance à une régression potentielle. Deux révolutions démographiques dans un contexte d'immigration de conjoncture', in: Institut Jules Destrée, *Wallons d'ici et d'ailleurs. La société wallonne depuis la Libération* (Charleroi 1996) 1-3.

67. Goddeeris, *De Poolse migratie in België*, 19.

op zoek naar werk: de zogenaamde toeristentewerkstelling. Ze werden vaak zonder werkvergunning in dienst genomen. Via medische goedkeuring werd hun aanwezigheid vervolgens geregulariseerd door het Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling.

GRAFIEK 9 *Percentage vreemdelingen in de Luikse mijnen, 1930-1973*

Bron: RAH, archief Fédéchar, inventarisstukken 1579-1581, personeelsstatistieken; 'Technische kenmerken van de Belgische steenkolenontginning in ...', *Extrait des Annales des Mines de Belgique* (Brussel 1958-1974)

Er ontstond een nieuwe economische crisis toen andere energiebronnen zoals aardolie, aardgas en kernenergie, de steenkool steeds meer gingen vervangen. In februari 1967 ging de overheid, onder druk van de vakbonden, de verblijfwetgeving opnieuw strenger toepassen.⁶⁸ In 1974 besloot België om, net zoals andere West-Europese landen, over te gaan tot een totale immigratiestop. De vreemdelingen die reeds in België verbleven, kregen arbeidskaarten en verblijfsvergunningen.⁶⁹

Gedurende de drie laatste decennia van de steenkolennijverheid was de rol van migranten essentieel. In 1965 was er 68 procent vreemdelingen onder de Luikse mijnarbeiders. Als we enkel de ondergrondse werkers in rekening brengen waren dat er zelfs 81 procent. Tien jaar later waren deze percentages gestegen tot respectievelijk 74 en 85 procent. In sommige Luikse mijnen was er geen enkele Belgische mijnwerker meer ondergronds te vinden.⁷⁰

68. Hullebroeck, 'Het algemene migrantenbeleid', 133-135.

69. 'L'immigration comme régulateur de main-d'œuvre', in: Institut Jules Destrée, *Wallons d'ici et d'ailleurs. La société wallonne depuis la Libération* (Charleroi 1996).

70. Gaier, *Huit siècles*, 165.

Veel Turkse mijnwerkers lieten hun gezin overkomen. Foto: Collectie 1. Kaya (met dank aan Bruno Guidolin, Centre Liégeois d'Archives et de Documentation de l'Industrie Charbonnière – Blegny).

Conclusie

De aanwezigheid van een steeds groter aandeel buitenlanders op de arbeidsmarkt voor de Luikse steenkoolnijverheid wijst er duidelijk op dat de lokale arbeidsmarkt ontoereikend was. Het toont de enorme onwil voor het mijnwerk onder de plaatselijke bevolking. De mijnbazen konden blijkbaar ook geen beroep doen op mijnwerkers uit de Euregio. Het aandeel Nederlanders en Duitsers in de Luikse mijnen was verwaarloosbaar. De Luikse mijndirecties zochten hun heil verder weg. Eerst in het rurale Vlaanderen en het Ruhrgebied, waar ze ervaren Poolse mijnwerkers vonden, later nog verder, in Oost- en Zuid-Europa en in een laatste fase ook in Noord-Afrika. In tegenstelling tot de beide Limburgse mijngebieden was de arbeidsmarktpolitiek in Luik

Een laatste groepsfoto bij de sluiting van de mijn Hasard te Micheroux, 9 maart 1974. De laatste mijnwerkers waren overwegend afkomstig uit het buitenland. Foto: Collectie Desarcy-Robyns, Musée de la vie Wallonne, Luik.

dus niet gebaseerd op het zo veel mogelijk aantrekken van lokale arbeidskrachten en enkel heil zoeken in buitenlandse rekrutering in periodes van hoogconjunctuur. In het Luikse bekken bestond een structureel tekort aan mijnwerkers en vanaf 1948 was de meerderheid afkomstig uit het buitenland. De reden was dat de lokale bevolking al veel sneller afstand deed van het mijnberoep. De Luikse mijndirecties hadden geen andere keus dan werkvolk elders te zoeken. Toen de Limburgse mijnen zich nog volop in de opbouwphase bevonden waren er in het Luikse al de eerste tekenen van een traditionele mijnwerkersbevolking die zich meer en meer probeerde te onttrekken aan het mijnwerk en alternatieve werkgelegenheid zocht, bijvoorbeeld in de sterk uitgebouwde Luikse staalnijverheid.

Een belangrijke verklaring voor het grote aandeel buitenlanders in de Luikse mijnen is dus het gebrek aan gewillige lokale werkkrachten. Hiervoor zijn een aantal redenen: de aard van het werk (mijnwerk was zwaar, onveilig en vuil); de vele alternatieven in de metallurgie en bouwnijverheid; de concurrentie van de modernere Limburgse mijnen en de technische ontwikkeling, waardoor de mijnwerkerstraditie met de bijhorende beroepseer verdween. Misschien was er ook wel sprake van een domino-effect, aangezien het overgrote deel ondergronders op den duur van buitenlandse afkomst was, moet

het niet vanzelfsprekend geweest zijn om daar als Belg tussen te functioneren. Terwijl het totaal aantal tewerkgestelden in de Luikse mijnen vanaf de jaren twintig gedurig afneemt, zien we het aantal buitenlandse werkkrachten vanaf 1948 constant toenemen. Vanaf dan overschrijdt het aantal allochtonen in de Luikse mijnen het aantal Belgische mijnwerkers.

Om deze werkkrachten aan te trekken gingen de mijndirecties eerst zelf op zoek. Later werd dit meer geregeld door de overheid die verdragen afsloot met de betreffende landen. Om het mijnwerk aantrekkelijk te maken werden er allerlei beloftes gedaan qua huisvesting en salaris. Wanneer de directies deze beloftes niet (konden) waarmaken of waarmaakten, gingen de arbeiders even snel op zoek naar betere werkvoorwaarden.

Ook gezinsmigratie werd als tactiek gebruikt om de mijnwerkers aan het bedrijf te binden. Bovendien werd het om demografische redenen, een (te) laag geboortecijfer, in Wallonië, vanaf de jaren zestig ook wenselijk geacht om volledige gezinnen aan te trekken.

Kortom: de Luikse mijnen hadden structureel te kampen met een arbeidstekort dat ze op allerlei manieren probeerden op te lossen. Het aantrekken van vreemdelingen was een constante zorg, in tegenstelling tot de mijnen in Belgisch- en Nederlands-Limburg, die bij periodes van laagconjunctuur de buitenlandse arbeidskrachten afstootten.

Over de auteur

Leen Roels (1981) studeerde Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Gent. Sinds september 2005 is zij promovenda bij de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit Maastricht. Zij doet onderzoek naar de arbeidsmarkt voor mijnwerkers in het Luikse bekken.

E-mail: L.Roels@history.unimaas.nl